

BOLETÍN

DE LA

Sociedad Castellonense de Cultura

▽ ▽ ▽

TOMO XIV

— 1933 —

CASTELLÓN

EST. TIP. DE HIJO DE J. ARMENGÓT

BOLETIN

DE LA
SOCIEDAD CASTELLONENSE DE CVLTVRA

Tomo XIV ✻ Marzo-Abril 1933 ✻ Cuaderno II

PER A LA HISTÒRIA DEL GRAVAT VALENCIÀ

Repertori dels gravats de Pere Pasqual Moles

Pere Pasqual Moles constitueix, en l'ordre del Gravat, el cas típic de l'expansió de l'art valencià al Setcents. Naixcut a València en 1741, en aquesta ciutat i la de Segorb va ésser iniciat per Josep Vergara i J. Camaron en el dibuix, i per Vicent Galceran en el gravat. Traslladat a Barcelona, on rebé lliçons dels germans Tramullas, va obtindre una pensió de la Junta de Comerç per a perfeccionar-se a París sota la direcció del famós Dupuis; al retornar a Barcelona, la Junta de Comerç organitzà una Escola de Dibuix i Gravat que, més avant, va transformar-se en Escola i Acadèmia de Nobles Arts de Sant Jordi, i de la qual han sortit infinitat de gloriosos deixebles.

Apart del seu valor genealògic per a l'estudi de la evolució del art del gravat a Catalunya, Pere Pasqual Moles resulta interessant per la seva obra, fecunda i estimable. Un estudi crític d'aquesta i documental de la biografia de Moles tinc realitzat i pendent de publicació per la mencionada Acadèmia Catalana de Sant Jordi; vullc, però, anticipar provisionalment el repertori de gravats que vaig tindre la sort d'augmentar, de 12 o 15 que figuren als principals repertoris ¹ fins els 80, que espero superar encara.

¹ Vgr. ORELLANA, *Pictórica Valentina* (Ms. de la B. U. P. València);
HUBER, *Manuel des curieux et des amateurs de l'Art* (Zurich, 1800) vol. 4.

Conquista d'Ares i Morella

(VII.ª CENTENARI DE LA CONQUISTA DEL REGNE DE VALÈNCIA)

Es va complint el setè Centenari de la Conquesta eficaç i continua del Regne de València. I diem *eficaç* perquè si bé és veritat que la capital València, i Morella i el Castell de Xivert foren conquistades pel Cid a darreries del segle XI.ª i Cervera ho fon pel rei en Pere II en 1210, després tornaren al poder dels moros. I diem *continua* perquè si el Castell de Benifaçà i la vila de Rosell estaven ja en poder d'Alfons d'Aragó en 1195¹ i d'En Pere a 21 de novembre de 1208² i de Poblet a 14 de juny de 1229³, i no se sap que els moros les recobraren, aquestes conquestes foren interrompudes per més de 35 anys, de manera que no obedien a una direcció i pla ben determinats i regularment eixecutats.

Ares i Morella foren els dos primers Castells presos als moros puix l'any 1270⁴ de la Era Hispànica o 1232 de Jesucrist, ja no eren d'ells, i per consiguient estem de ple en el setè Centenari del començament de la Conquesta del Regne de València.

El rei En Jaume, havia ja conquistat la illa de Mallorca, conquesta acordada en les Corts de Barcelona a 21 de desembre de 1228 de l'Encarnació del Senyor⁵ i mampresa el pri-

1 M. Berí. *Rosell*, pàg. 56.

2 *Rosell*, pàg. 58.

3 *Rosell*, pàg. 66.

4 Carta-pobla de Penyarroja.

5 Huici. *Colección Diplomática de Jaime I, el Conquistador*. Vol. I, pàg. 121. (Mentres no diguem el contrari al citar l'any en aquest article, ens referim a l'Encarnació del Senyor).

floc i molt fort, i el podeu retindre a pesar de tots els serrains que hi ha al mon»¹.

En Jaume, envià a Terol per Ferran Dieç, Roderic Ortiz i altres cavallers per a que feren cap a Alfambra. Ací es van trobar tots i després de mitja nit mamprengueren el camí passant per Montagut i Pobo i dormint en Vilarroja van eixir a l'alba i quan estaven a mitja llegua vingue a ells un ballester a cavall i al galop i va dir al rei: «Senyor, Don Blasco us saluda i vos diu que seua es Morella»².

Per consell de Ferran Dieç anà el rei primer a Morella i després d'haver pres possessió d'ella es girà per Ares i va pendre possessió d'aquesta Vila donant tant als peons que l'havien presa als moros, que aquells foren contents del rei³. Segons Escolano⁴ «Ares va quedar a càrrec dels Cavallers de Sant Joan per a qualsevol moviment dels moros.»

Així Ares quedà en poder del rei d'Aragó Jaume I i fon el primer Castell pres als sarraïns de tot el Regne de València.

Conquista del Castell de Morella

Deixant el que nos diuen les històries sobre l'antiguitat de Morella i sa importància com a plaça militar, per al nostre objecte devem recordar que Morella era un Castell voltat per la banda d'Aragó dels Castells de Montroig, Castellot i Cantavella i de la part de València per Cervera, Culla i Ares⁵ comprenent en son terme les Aldees i Llocs de Forcall, La Mata, Olocau, Cincorres, Portell, Castellfort, Vallibona, Caff, Castell de Cabres, Boixar, Pobla de Benifaça, Bel, Ballestar, Coraxà, Herbés, Xiva, Ortells, Palanques, Villoros, Tòdolella, Saranyana i Zorita⁶.

El document que féu Blai d'Alagó l'any 1233 al mes de febrer segons van senyalar el terme general de Morella quatre moros de dita Vila, ja conquistada pels cristians, diu que va per la Vall dels Pardos, costa de l'Andador (a Montroig) Hèr-

1 Crònica Real. N.º 132.

2 Ibidem. N.º 133.

3 Ibidem. N.º 138.

4 Vol. II, lib. VIII, pàg. 707.

5 Memorial ajustado sobre Salvatoria, pàg. 148. Arxiu Municipal de Caff.

6 Memorial ajustado sobre la Masia de Salvatoria, pàg. 27.

bés, Escarola, Molinar, Pina flor, Talaies de Maria, Fredes, Malgranera, Benifaça, Bel, Castell de Cervol, Vallibona (Xert i Tirig) Catf, (Albocàcer) Port de Prunelles, Campello (Ares), Canalellas (Culla) Alcantariella, Calçada de la Gabriela, Riu de les Albaredes, La Mata, Olocau, Monte Negrello i Vall de los Pardos ¹.

Aquesta era la terra que comprenia l'antic Castell de Morella, d'una extensió aproximada de 1.139 quilometres quadrats poc més o menys.

Mentres el rei estava caçant en les muntanyes d'Albarraci son Conseller i Majordom En Blai d'Alagó eixecutava el pla que tenia ben premeditat d'apoderar-se del Castell de Morella i quedar senyor d'ell segons escriptures que Jaume I li havia atorgat de donar-li tot el que conquistàs al Regne de València.

Beuter ² diu que tantost va tindre En Blai dites escriptures, ajuntà sos cavallers i peons i entrà al Regne de València passant per Villores i el Forcall i al presentar-se davant de Morella el columbraren els moros i tancant les portes de la Vila se'n pujaren al Castell per a resistir l'atac. No podent En Blai pendre per sorpresa el Castell s'entrefingué en tallar les plantacions de la volta. Per a evitar tan gran dany enviaren els moros una missatgeria que parlàs amb En Blai i parlant a banda amb ell dos fills del rei valencià (que estaven desterrats allí i eren amics d'ell des de que va estar a València puix els salvà la vida condemnats ja a mort per llur pare) convingueren lliurar-li el Castell que ja no era de son pare sinó de l'usurpador moro Zaen a qui seguia Morella. Van convindre secretament que tornàs En Blai amb sos cavallers el dia 7 de gener de 1232 i ells li donarien les claus del Castell, atant-sant-se si veia tres senyals consecutives de foc que ells li farien.

Complides les tres senyals, En Blai la nit convinguda pujà al Castell de Morella acompanyat de cinc cavallers per les portes obertes pels dos Infants moros i matant l'alcait i els qui se resistien, posaren la bandera i entraren les tropes amagades al barranc de la Penella, (avui de la Fontanella) ³.

1 B. S. C. C., Vol. X, pàg. 285.

2 Llb. II, caps. 22 i 23.

3 Ibidem.

Tramés un ballester a avisar al rei En Jaume a qui trobà ja camí d'Ares, aquest per consell de Ferran Dieç anà dret i de pressa a Morella per a demanar un Castell de tanta importància a En Blai d'Alagó. El rei va estar dos nits i un dia a un puig que està prop de Morella, a mil passes, amagat en una cova guardant-se de l'aigua-neu que caïa i sense menjar quasi tres dies, havent posat guaites per evitar que entràs a la Vila En Blai, puix temia Jaume I que aquell no li volgués donar possessió de tan preuada conquesta. Baixà el terç dia En Blai del Castell al poble i aturant-lo Ferran Pérez, li va dir que abans de fer-ho havia de parlar amb el rei. De malà gana va creure En Blai i presentant-se davant Jaume I li digué: «Què voleu, senyor? I li va respondre el rei: «Vos sou mon major-dom i a qui hem fet molt de bé; Déu vos ha donat aquest lloc que no escau sino a un rei: siga el Castell nostre». I En Blai digué: «Senyor, no vos recordeu de la carta que vos ens ha-veu fet? Si, va respondre D. Jaume: que si vos guanyareu alguna cosa als moros siga vostre. En Blai, be sabeu que aquest guany no pertany a vos per aquesta raó: perque aquest es un castell que val tant com un comtat amb les seues pertencències». I després de pendre acord, digué En Blai al rei: «puix Morella voleu haver, feu-mé tanta d'amor que la tinga en nom vostre». I va respondre el rei: «Anem davant En Pere Ferrando, At Orella, Zeit Abuzeit i els altres cavallers i que sapien que la teniu en nom nostre». En Blai li va fer homenatge de mans i de boca de tindre el Castell pel rei i quedà aquell senyor de Morella per tota sa vida¹.

A l'endemà anà el rei a pendre possessió del Castell d'Ares. En Blai manà fer el senyalament del Castell de Morella a quatre moros antics que el sabien, al febrer de l'any 1255, com ham dit, i donà als morellans la carta-pobla el 17 d'abril del mateix any, organitzant poc a poc tota la comarca subjecta a la seua jurisdicció.

1 Crònica Real, N.º 137 i 138.

Quin any van ésser conquistades Ares i Morella

Les qüestions sobre cronologia son molt difícils en la història per les diverses Eres de que han usat els pobles, per no dur data algunes cròniques i per la diferent manera de comptar una mateixa Era. I a pesar de la dificultat devem procurar saber les dates dels fets històrics per la relació que poden tindre de causa o efecte el coneiximent del qual fa verdadera ciència. ¿Quin any foren conquistades Ares i Morella? Abans de respondre devem fer alguns advertiments necessaris.

I.—Per el nostre objecte tenim prou en saber que per a comptar el temps hi ha Era Hispànica i Era Cristiana. La Era (punt de partida per a comptar el temps fonamentant-se en un fet de molta transcendència i notorietat) Hispànica és la que partix del fet de la dominació d'Espanya pels romans en temps d'August, que fon 58 anys abans de la vinguda de Jesucrist. Era Cristiana és la que comença l'any de la vinguda de Jesucrist i es pot pendre o de l'Encarnació, a 25 de març, o del Naiximent, a 25 de desembre.

En general, els valencians comptarem segons la Era Cristiana començant per la Encarnació o dia 25 de març fins l'any 1550, en el qual fon manat que es comptara per la Nativitat començant l'any el dia 25 de desembre i des de llavors tots han comptat generalment d'aquesta manera retardant però el començament de l'any, en temps posterior, set dies o siga el dia primer de gener.

II.—Al temps de Jaume I es comptava segons la Era Hispànica i la Era Cristiana de l'Encarnació i de la Nativitat de Jesucrist. El més freqüent, però, és comptar segons l'Encarnació, moltes vegades segons la Era Hispànica i poques segons la Nativitat.

III.—El dia 25 de març començava l'any segons la Era Cristiana i Encarnació, i també segons la Era Hispànica, de forma que el 24 de març era el darrer dia de l'any: Eixemple; «Datum apud Almunien, III nonas novembris, sub era M.CC.L. septima, anno dominice incarnationis M.CC. nonodecimo» o siga 5 novembre 1219 de l'Encarnació del Senyor, de la Era (Hispànica) 1257¹.

1 Huci. Vol. I, pàg. 35.

IV.—L'expressió més corrent d'aquell temps «Anno Domini» equival a l'Encarnació puix que s'explica per la Era Hispànica (i aquesta té correspondència com acabem de dir amb l'Encarnació), com es veu en el següent document: «Datum Montisssone, IV idus octobris, era M.CC.LX. quinta et anno Domini M.CC.XX. septimo»¹.

V.—El dia 25 de desembre comença el desé més de l'any segons la Encarnació: però segons la Nativitat és el primer dia de l'any. Per consegüent des del dia 25 de desembre fins al dia 24 de març primer vinent, coincidixen l'any segons la Encarnació i l'any segons la Nativitat amb la diferència de nou mesos.

VI.—Alguns autors, Huici per exemple, traduint els documents dels segles que comptaven segons la Era Hispànica i segons l'Encarnació a l'arribar el primer de gener, que és el desé, compta ja un any avançat. Per exemple: «IV idus ianuarii, anno Domini M.CC.XX. primo, Barchinone» tradueix: «10 enero 1222 Barcelona», que és el desé mes de l'any 1221, que comença el 25 de març.

VII.—Per allò dit abans creem que els historiadors per acomodar l'Encarnació i Nativitat de Jesucrist al primer de gener avançarien la primera dos mesos i vinti-cinc dies i retardarien la segona set dies.

Tot açò suposat, direm que dels historiadors i dels qui parlen de la conquesta d'Ares i Morella uns la posen l'any 1232, com Beuter², Escolano³, Celma⁴, P. Chavalera⁵, Altamira⁶, Betí⁷, Pallarés⁸, Segura Barreda⁹, Sarthou¹⁰. Altres, l'any

1 Huici. Vol. I, pàg. 114.

2 Lib. II, cap. 22 i 23.

3 Part II, Llibre octau, cap. V, n.º 1.

4 *Historia de N.ª S.ª de la Vellá*, cap. I, N.º 2.

5 *Indice de los Documentos del Monasterio de Benifaçà*, (inèdit) 1805. Propietat de Casimir Melià, d'Albocàcer.

6 *Historia de España*, vol. I, pàg. 395.

7 *Fundación de San Mateo*, pàg. 8. Rosell, pàg. 11. «Los Angeles».

Marzo 1920.

8 *D. Blasco de Alagón, Señor de Morella*, pàg. 7.

9 *Morella y sus Aldeas*, vol II, pàg. 450 i 456.

10 *Geografía de la Provincia de Castellón*, pàg. 7.

1235 com Antoni del Villar ¹, Escolano ², Tourtoulon ³ i Sanjuan ⁴.

L'historiador valencià Vicent Boix la posa l'any 1237 puix diu que tingué lloc quan els cristians estaven al Puig de València preparant-se per a sitiïr aquesta ciutat ⁵.

Com avui dia es compta segons l'Era Cristiana i particularment segons la Nativitat de Jesucrist i açò seguidament des de mitjan segle XIV, hauríem de suposar que els dits autors al parlar dels anys 1232, 1235 i 1237 es referixen a la Nativitat. Però no es així; puix sabem, que Escolano, Celma, Chavalera, Altamira, Betí, Pallarés, Sarthou i Tourtoulon compten segons l'Encarnació, Antoni del Villar segons la Nativitat, i de Beuter i Sanjuan ho ignoren; creent nosaltres que el primer compta segons l'Encarnació i el segon segons la Nativitat.

Nosaltres al fer ací algunes observacions parlarem de l'any de l'*Encarnació*, per que no hi haja confusió al citar els documents de l'època que així comptaven, posant entre parèntesis l'any de la Nativitat corresponent.

Quan en un terrat d'Alcanyís parlaven N'Huc de Follalquer, Mestre de l'Hospital, En Blai d'Alagó i el rei En Jaume de la Conquesta del Regne de València, digué aquest als atres: «Nos erem a Mallorca, al cap de Pera, quan Menorca es rendí i... digué Don Sanç d'Horta: Senyor, conqueriu Valencia i tot aquell regne, que tot aquest (el de Mallorca) no es res en comparació amb aquell» ⁶. Y com en Alcanyís es projectà començar per la conquesta de Borriana, i «els Castells que son darrere així com Penýscola, Morella, Culla, Ares... s'hauran de rendir» ⁷, es evident que llavors, en aquella data, Ares i Morella encara no eren conquistades. Quina data era aquella? Sabem documentalment que Menorca es va rendir el dia 17 de

1 *Historia general de España y sus Indias*, vol. III, pàg. 411-412.

2 Part II, llibre VIII, cap. V, n.º 215.

3 *D. Jaime el Conquistador*, vol. I, pàg. 269.

4 *Sermón*, 1913, pàg. 26.

5 *Historia de la Ciudad y Reino de Valencia*, vol. I, pàg. 135.

6 Crònica Real. N.º 130.

7 *Ibidem*. N.º 131.

de juny de 1231 (1230)¹ puix en dits dia, mes i any es va firmar el tractat de pau entre En Jaumè i els sarraïns de la illa de Menorca al cap de Pera.

També sabem documentalment que el 17 d'abril de 1233 (1232) era Morella de Blai d'Alagó puix donava la carta-pobla.² Per consegüent entre l'estiu de l'any 1231 (1230) i l'abril de l'any 1233 (1232) degueren ésser conquistats els Castells d'Ares i Morella. Hi ha algun altre document per a poder concretar més la data de llur conquesta? Del mes de setembre de 1232 (1231) tenim la carta pobla de Penyarroja en la qual firma com a testic Blai d'Alagó i es diu «Señor de Morella»³. Per consegüent entre l'estiu de 1231 (1230) i l'estiu de 1232 (1231) degué tindre lloc dita conquesta. No creem que fos el mes de setembre del dit any de 1232 (1231) perquè entre fer el document de Penyarroja, en el qual veem de testics a Jaime I i a Blai d'Alagó, que deuria ésser en Alcanyís, i els dies que estigueren a Morella i Ares, la conquesta d'aquests dos pobles s'hauria de posar a primeries del mes de setembre, i ni als primers ni als darrers dies del dit mes fan allí hores tan intempestives d'aigua-neu com declara expresament la Crònica Real i la tradició d'Ares.

1 In nomine Creatoris, ego alfaqui Aboabdille. Mafomed, filius domini alfaqui Abalança Aly Abineixem, alcady et alcalid insule Minoricarum per me et omnes senes et sapientes et per totum populum et habitatores insule supradicte..... concedimus et recipimus in dominum naturalem et proprium vos dominum Jacobum regem... et heredes vestros tenentes regnum Maioricarum... Datum apud Capud Petre, XV Kls. iulii, anno Domini M. CC. XXX. primo...
Hutcl. Vol. I. pàg. 167.

2 «Nos Blaschi de Alagone, Maiordomus Aragonie, per Nos, et omnes nostros presentes atque futuros, donamus atque concedimus Villam de Morella, cum omnibus suis Terminis, et quingentis Populatoribus ad populandum ad forum de Sepuluega et Destremadura..... Actum es hoc XV Calendas Mail anno Domini M. CC. XXX. III. Sig + num Blaschi de Alagone...»

«Pleyto que siguen las Villas de Morella... con D. Pablo de Pedro sobre posesion de Salvatoria», pàg. 9. Arxiu Municipal de Caff.

3 «No he podido encontrar en casa de la Villa la carta puebla de Pefiarroja a que Vd. se refiere: sí que hay un cuaderno en que está resumida así como otros privilegios y en el que dice que dicha carta puebla está firmada por Albert Ferrandes, al mes de Setiembre de 1270 y firmaron dicha carta en el año 1232 el Rey D. Jaime y el Comendador de Alcañiz y de Monroyo y Don Blasco de Alagón Sr. de Morella, el Obispo de Tortosa, el Obispo de Zaragoza, el Mayordomo Antón de Torres y Pedro de Almudever Scriptor».

Açò m'escrigué En Narcís Llombart, Rector de Penyarroja, el dia 23 d'abril de 1929. Ni en Madrid ni en Barcelona han trobat dita carta-pobla.

Pel mateix, i com d'estiu no neva, no tenim més remei que posar la conquesta d'Àres i Morella en la tardor o hivern de l'any 1231 (1230-1231).

En quin mes de l'any 1231? Sabem que el 29 de setembre estava Jaume I a Lleida atorgant dos documents a l'Infant Pere de Portugal.¹ El dia 9 de d'octubre el trobem a Piera, prop d'Igualada fent una concòrdia amb Ramon Folch vescomte de Cardona.² D'aquest dia fins al 4 d'abril, que el trobem a Barcelona, perdem el rastre de Jaume I. Pel mes de setembre de 1231 (1230) o l'octubre, degué projectar Jaume I en Alcanyís la Conquesta del Regne de València puix el 8 de juliol encara estava a Mallorca³ i el 23 del dit mes i el 6 d'agost estava en Barcelona i el 17 en Montpeller⁴.

La conquesta d'Àres i Morella degué tindre lloc a darrerria de desembre o el primer dia de gener, encara que no tenim cap document que ens autoritze per a senyalar dia determinat: però es de suposar que de seguida els conquistadors cristians avisarien al rei En Jaume, i la tradició ens diu que el dia 7 de gener ja eren amos els cristians dels dos Castells d'Àres i Morella per quant sempre ha celebrat dit dia la festa de la Conquesta aquesta Ciutat, com diu Segura Barreda⁵.

Pel que hem dit no es pot admetre l'opinió de Zurita, el P. Risco i altres que sostenen que Morella fon conquistada al mes d'octubre, ni la de Mossèn Betí que diu que va succeir al mes de setembre⁶, a l'estiu⁷ de l'any 1232. Puix no podent negar el fet de l'aigua-neu del que ens parla la Crònica i que obligà al rei a esperar dos nits i un dia en una cova, és impossible dur-lo a primeries de setembre, quan mai fan turbisques d'aquesta classe i menys de tanta durada. Per altra banda no hi ha cap dificultat en posar-lo als primers dies de gener de 1232 o darrers de l'any anterior.

1 HUICI. Vol. I, pàg. 175, 175.

2 Ibidem, pàg. 176.

3 Ibidem, pàg. 170.

4 MIRET I SANS, *Itinerari de Jaume I*, pàg. 95.

5 Vol. II, pàg. 450 i 451.

6 Rosell, pàg. 11.

7 B. S. C. C., Vol. I, pàg. 137.

En resum: la Conquesta dels Castells d'Ares i Morella ¹ va tindre lloc els darrers dies de desembre de 1230 o primers de gener de 1231 comptant conforme a l'Era de la Nativitat de Nostre Senyor Jesucrist reduint-la al primer de gener com està en ús avui dia. Per consegüent estem ja dins el Seté Centenari de la Conquesta del Regne de València.

El Seté Centenari de la Conquesta del Regne de València deuria ésser un llibre alliçonador del que hem estat, som i

1 Parlant de la Conquesta de Morella diu Segura Barreda: «algunos tropezan en el año, disputando si era el 1232 ó 33. Esto no ofrece dificultad. Era comun contar entonces por el año de la Encarnación de J. C., que comenzaba en 25 de Marzo, y por consiguiente el día 7 de Enero del año de la Encarnación 1232 ha de ser de 1233 del nacimiento de N. S. J. segun nuestro cómputo, comenzando el 1 de Enero.» (Vol. II. pàg. 456.)

Mossèn Betfi parlant del document en el qual s'asenyalen els límits del terme de Morella, cosa manada per En Blai als moros diu: «Su data, mes de Febrero de la era 1271, que corresponde al de la Encarnación 1232 y de la Natividad 1233». (Rosell, pàg. 11.)

I Miret i Sans diu: «El còmput de la Nativitat avança un trimestre al de l'Encarnació, de manera que les dates situades entre el 25 de Març i el 24 de desembre coincideixen en l'any; però en les situades entre el 25 de desembre i el 24 de març l'any de l'Encarnació, té una unitat menys que l'any de la Nativitat.» (Itinerari de Jaume I, pàg. 573.)

Ignorem com es va fer el canvi de l'Era de l'Encarnació a la de la Nativitat de Jesucrist. Si els dits historiadors parlen d'aquesta manera perquè així es despreu dels mateixos documents, respectem a uns i als altres però creem que tots s'equivoquen perquè llur opinió no correspon a la realitat objectiva. Suposem que un notari hagués de canviar la manera de escriure un document, de l'Encarnació a la Nativitat, el dia 25 de desembre de 1350. Com ho havia de fer? Segons els dits historiadors el 25 de desembre de 1350 de l'Encarnació hauria de posar la data «25 de desembre de l'any 1351 de la Nativitat»; i així continuaria datant els documents avançant la Nativitat a l'Encarnació un trimestre i coincidint Encarnació i Nativitat tres trimestres (de 25 de març fins a 24 desembre).

Aquest còmput es fals perquè així *en realitat* la Nativitat s'avança un any, puix quan el 25 de desembre de 1350 (de l'Encarnació) és *en realitat* el primer dia de l'any 1350 de la Nativitat (i tenim 276 dies de l'any de la Encarnació 1350), ells diuen que és el primer dia de l'any 1351 de la Nativitat, o siga que el primer dia del Naiximent ja li posen un any complert. A més la coincidència de l'Encarnació i de la Nativitat, del 25 de març al 24 de desembre és evidentment falsa i ridícula.

Si açò es fa per evitar que l'any 1350 (o el del canvi) no estigués datat 21 mesos i repetit 9, es deu considerar que també repetim els anys que de l'Era Hispànica es reduïen a l'Era Cristiana. Per altra banda sempre serà cert que el temps de la Nativitat es nou mesos posterior al de l'Encarnació. El més

teníem dret a ésser els valencians, no parant els actes commemoratius des de 1232 fins a 1253. Faran alguna cosa Morella, Penyíscola, València, Borriana i altres pobles i les societats de cultura valenciana? Si deuriem de fer i caldria que s'adonessen que la commemoració d'aquests fets té una alta valor d'espiritualitat i fa pensar als fills conscients de cada poble allò que feren els seus avantpassats i allò que llurs habitants actuals poden fer. Nosaltres hem volgut recordar dins aquestes planes, tan atentes sempre en rememorar l'actualitat, que estem ja dins el Seté Centenari de la gloriosa Conquesta del Regne de València.

JOAN PUIG

natural és que el principi de l'any de la Nativitat (per a reduir-lo al primer de gener) es retardara 7 dies, i així el 7 de gener de l'any de l'Encarnació 1232, segons comptaven llavors, seria el 7 de gener de l'any de la Nativitat 1232 (és a saber 1231 anys i 289 dies de l'Encarnació i 1231 anys i 14 dies de la Nativitat de Jesucrist).

Antoni de Bofarull i Flotats (en l'*Historia de D. Jaime*, pàg. 120 i 154) posen la Conquesta de Mallorca l'any 1228 i la de Borriana el juliol de 1232 perquè «todas las fechas desde el 25 de marzo hasta el 31 de diciembre llevan un año más del que les corresponde segun la cuenta que ahora usamos.» Y aquesta es la manera fundada en la veritat que devem tots seguir.